

Kavram Haritası Yöntemi ve Din Öğretiminde Kullanımı: 9. Sınıf Ünite Açılımlarına Ait Kavram Haritaları

FATİH ÇAKMAK ^a

Öz: Bu makale kavramın ne olduğunu, kavram haritası yönteminin ne olduğunu ve Din Öğretiminde kavram haritası yönteminin nasıl kullanılabileceğini amaçlamaktadır. Bu amaca uygun olarak; öncelikle kavramın tanımı ve özellikleri ortaya konulmuştur. Sonra, kavram haritası yöntemi ve Din öğretiminde kullanılması başlıkları incelenmiştir. Son bölümde de 9. Sınıf (Lise 1) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ünite açılımları çerçevesinde kavram haritaları çizilmiş ve kavram haritalarının nasıl kullanılacağı anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretim, din öğretimi, kavram, kavram haritası, kullanım.

Concept Map Method and Use of Religious Education: Relating to the 9th Grade Topics Concept Maps

Abstract: This article aims what is the concept, what is the concept map method and how to use the concept mapping method in religious education. By this purpose; for starters; it is introduced to the definition of the concept and properties. After; it is studied the concept mapping method and how to use the concept mapping method in religious education. In the last section; it is drawn the concept mappings for Religion Culture and Moral Knowledge in 9th grade and described how to use.

Keywords: Education, religious education, concept, concept map, usage.

^a AKÜ, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
fcakmak@aku.edu.tr

Giriş: Kavram

Kavram, varlıkların, olayların, düşüncelerin farklı ve benzer özelliklerinin bilimsel ve teknolojik çalışma, deneme ve yanılma ile elde edilen bilgilerinde özgün özelliklerinin gruplandırılmasıyla oluşur. Başka bir tanımda kavram, dünyadaki nesnelere, biçimlerin, olgu, durum ve devinimlerin dildeki anlatım buluşu ve dünyadaki nesnelere ortak niteliklerine dayanan, dile özgü bir genelleme, bir soyutlamadır.¹

Kavramlar, insan düşüncesinin temel taşlarıdır. Nesne ya da olayların hem doğrudan hem de dolaylı olarak gözlenebilen özelliklerinden oluşurlar. Zihinsel bir sınıflama oldukları için gerçek dünyada değil, düşüncelerimizde yer alırlar.² Öğrencilerin sahip oldukları bilgilerin temelinde de kavramlar vardır. O yüzden bildikleri kavramlardan yola çıkarak bilmedikleri kavramlar öğretilir. Öğrencilerin, yeni kavram ve materyalleri öğrenebilmesi için bazı önemli ve gerekli kavramlara sahip olmaları gerekir. Kavramlar, zihinsel işlemlerin temel yapı taşlarıdır ve diğer kavramlarla ilişkisi anlaşılmağı tam olarak öğrenilemezler.³

Kavramlar somut ve soyut (tanımlanmış) olarak incelenebilir. Somut Kavramlar: Fiziksel özellikleri duyu organları ile algılanabilen kavramlardır. Somut kavramlar genellikle okul öncesi dönemde öğrenilmektedir. Soyut (tanımlanmış) Kavramlar: Bazı kavramlar, kavramın nitelikleri ya da kavramlar arasındaki ilişkiler, objenin kendisi somut olarak gösterilerek açıklanamaz. Bu tür kavramların tanımlanması gereklidir.

Kavramların Özellikleri

Kavramlar objelerin ve olayların hem doğrudan hem de dolaylı olarak gözlenebilen özelliklerinden oluşurlar. Objeye ve olayların algılanan özellikleri bireyden bireye değişebilir. Kavramların

¹ Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995, s. 475.

² Tosun, Cemal ve Doğan, Recai, *Din Öğretiminde Kavram Haritalarının Kullanılışı*, Ankara: Öğreti Yayınları, 2005, s. 1.

³ Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Ankara: Nobel Yayınları, 2005, s. 341.

bazı özellikleri, bazen birden fazla kavramın üyesi olabilirler. Kavramlar çok boyutludur. Kavramlar kendi içlerinde, özelliklerine uygun belli ölçütlere göre gruplanabilirler.

Kavramların tanımlama ve işlevsel yönlerden kendilerine özgü özellikleri vardır. Kavramlar dikey ve yatay organizasyon içindedirler.⁴ Her kavramın kendine özgü kritik bir özelliği vardır. Kavramların taşıdığı anlamlar kişiden kişiye farklılaşabilir. Kavramlar sürekli değişip gelişir; yeni anlamlar kazanır. Bu durum bireyin zihinsel gelişimi ile paralellik gösterir. Kavramlar, şekil veya sembollerle ifade edildiğinde daha kolay hatırdadır kalır. Kavramlar sahip oldukları özelliklerine uygun diğer kavramlarla ilişkilendirilip, gruplandırılırlar.

1. Kavram Haritası

Kavram haritası kavramlar arası ilişkiyi göstermek amacıyla hazırlanan yol haritasıdır. Kavramları öğretmek için, kavramlar arasındaki ilişkileri kullanarak hazırlanan ilişkiler ağıdır. Kavram haritası bir konuyla ilgili kavramların isimlerinin genelden özele doğru birbirleriyle ilişkilerine göre şematik gösterimidir. Yani kavram haritaları bir olayı veya konuyu topluca gösteren, kavramları, kavramlar arası ilişki ve ilkeleri kısaca belirten grafik araçlardır.⁵

Kavramların; kendine özgü özelliklerinin veya diğer kavramlarla ilişkilerinin şekil ya da sözcüklerle önemli ilke ve önermelere dayalı bir biçimde grafiksel olarak gösterilmesine “kavram haritalanması” denir. Kavram haritaları bilgiyi görsel olarak organize eden yapılarıdır.⁶ Kavram haritası çeşitli öğelerin bir araya gelmesiyle oluşur. Bir kavram haritasını oluşturan 4 temel öge vardır: (1) Ana kavram, (2) ilişkili kavramlar, (3) kavramlar arası ilişkiyi ifade eden önerme veya ilişki, (4) ilişki yönü.⁷

⁴ Dumanlı, Elif, *Kavram Haritalarının Erişim ve Kalıcılığa Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 11.

⁵ Tosun ve Doğan, *Din Öğretiminde Kavram Haritalarının Kullanılışı*, s. 7.

⁶ Karapür, İbrahim, *Van'daki Liselerde Olasılık Öğretiminde Görülen Kavram Yanılgıları*, Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2002, s. 18.

⁷ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 341.

Kavram haritalarının temelini atan Joseph Donald Novak tarafından ortaya konulan yaklaşım, kavram haritalarının hazırlanma aşamalarını şöyle ortaya koymuştur: Üzerinde kavram haritası oluşturmak istediğin bilgi alanı, konu veya problemi belirten odak soruyu belirlemek, bu soru tarafından yönlendirilen soruya uygun 10-20 kavramı tespit etmek. Kavramların isimleri, tek ya da en fazla 2-3 kelimededen oluşmalıdır.

En geniş ve kapsamlı kavram haritanın en tepesine konularak kavramlar sıraya koyulur. Bazen en geniş ve kapsamlı kavramı belirlemek zor olabilir. Böyle bir durumda merkezi soruya dönerek merkezi kavramı belirlemek yarar sağlayabilir. Bazen bu süreç bizi merkezi sorunun düzenlenmesine veya yeni merkezi bir sorunun tespit edilmesine kadar götürebilir. Eğer ihtiyaç duyulursa hazırlanan listeden hareketle yeni kavramlar listeye eklenebilir.

Harita, en genel ve en kapsamlı kelimeler tepeye yerleştirmekle oluşturmaya başlanmalıdır. Genelde haritanın tepe kısmında bir, iki ya da üç genel kavram yer alabilir. Daha sonra her bir genel kavramın altına yerleştirmek için iki, üç veya dört; üç veya dört alt kavram seçilebilir. Herhangi bir kavramın altına üç veya dört kavramdan fazlasını yerleştirmekten kaçınılmalıdır.

Kavramlar ağlarla (çizgilerle) birleştirilmelidir. Çizgileri bir veya birkaç bağlantı kelimeleriyle etiketlenmelidir. Bağ kelimeleri iki kavram arasındaki ilişkiyi ifade eder nitelikte olmalıdır. Bu yüzden bu bağ kelimeleri geçerli bir ifade veya önemli şekilde okunmalıdır. Bağlantılar anlamlar oluşturmalıdır. Alt düzey kavramlara ekleme yapmak, azaltma yapmak veya değiştirmek için haritanın iskeleti üzerinde yeniden çalışılmalıdır.

Haritanın farklı kısımları arasındaki çapraz bağları incelemek ve bu bağlar üzerinde etiketlemede bulunmak (bağlantı kelimeleri yazmak) gerekir. Çapraz bağlar, merkezi kavramla alt kavramlar arasında yeni ve yaratıcı ilişkiler bulmaya yardım etmelidir.

Kavramlara ilişkin özel örnekler kavram etiketlerinin altına iliştilerilebilir. Kavram haritaları, aynı kavram grubundan hareketle pek çok farklı biçimde yapılabilir. Bir kavram haritasının çizimi

için tek bir yol yoktur. Kavramlar arası ilişkileri anlamak / insanların anlaması farklı olduğu için farklı harita çizim biçimleri söz konusu olacaktır.⁸ Kavram haritalarını oluşturmak için dört temel bileşene ihtiyaç vardır: Bunlar; kavramlar, hiyerarşik yapı, ilişkiler ve çapraz bağlantılardır.

Kavramlar: Kavramlar, bireylerin zihinlerinde “genelleme” ve “ayırt etme” süreçleriyle gelişir. Bilgilerin düzenli bir şekilde örgütlenmesini sağlayan kavramlar, insanları ayrıntılardan kurtararak onların çevrelerindeki durum, obje ve olayları daha kolay algılamasına yardımcı olur. Birey bir kavram öğrendiği zaman ve ileride öğreneceği yeni kavramları da bu kavramla ilişkilendirdiği zaman kalıcı bilgi sistemine sahip olur. Kavramların birbiriyle ilişkisinden ilkeler, kurallar ortaya çıkar. Bu kural ve ilkeler sayesinde problemler daha da anlaşılır hale gelir; etkinlikler daha kolay planlanır.

İlişkiler: Kavramlar arası ilişkileri gösteren kelimelerdir. Bu kelimelere önerme adı da verilir. Önergeler bağlantıların üzerine yazılırlar. Yani önermeler kavram ve ilişkilerin cümleyle ifade edilmiş halidir; yeni anlamlar oluştururlar.

Hiyerarşik Yapı: Kavramların, belli bir yapı içinde belli bir sıraya göre dizilmesi işidir. Hiyerarşik düzen sayesinde öğrenciler kavramlar hakkında daha çok bilgi sahibi olurlar. Çünkü kavramları belli bir düzen içerisinde topluca görmektedirler.

Çapraz Bağlantılar: Hiyerarşik düzendeki kutucukları birbirine bağlayan önermelerdir. Bağlantılar tek yönlü, çift yönlü ve yön­süz olabilirler.⁹

Kavramlar, farklı bağlantılarla birbirlerine bağlanıp belli bir düzen oluştururlar. Bu düzen de kavramların birbiriyle olan ilişkisini gösterir. Kavram haritası oluşturmada genellikle şu adımlar izlenir:

⁸ Novak, Joseph D., *Learning Creating and Using Knowledge*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1998, s. 227-8.

⁹ Kabaca, Tolga, *Orta Öğretim Matematik Eğitiminde Kavram Haritalanması Tekniğinin Cebir Alanında Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2002, s. 19.

1. Temel düşünceyi ya da diğerlerinin üstündeki en temel ilkeyi belirlemek.
2. Temel düşünceyi ya da kavramları destekleyen ikincil düşünceleri ve kavramları belirlemek.
3. Ana düşünceyi haritanın en tepesine ya da ortasına yerleştirmek.
4. Ana düşünce etrafındaki ikincil düşünceleri, ana düşünce ve birbirleriyle ilişkilerini görsel olarak gruplamak.¹⁰

1.1. Kavram Haritasının Öğeleri ve Çizimi

Kavram haritaları oluşturulurken dikkat edilmesi gereken önemli hususlar ve takip edilmesi gereken bir sıra vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

Öncelikle öğrencinin seviyesine uygun bir konu, metin seçilmeli; konu öğrencinin önceki bilgilerinin bir devamı niteliğinde olmalıdır. Haritalanacak metin iyice okunmalı; metnin en önemli düşüncesi, en genel kavramı veya teması ana kavram olarak seçilmelidir. Daha sonra bu en önemli kavramla ilgili anahtar kavramlar seçilmelidir. Seçilen bu ana kavram ve anahtar kavramlar listelenmelidir. Her kavram haritada yalnızca bir kez yer almalı, en az bir önermenin elemanı olmalıdır. Kavramlarla ilgili açıklama ve ilkeler listede yer almamalıdır.

Ana kavramla ilgili diğer kavramlar belli bir düzende sayfaya yerleştirilmelidir. Aynı önem seviyesindeki kavramlar aynı hiyerarşik düzeyde bulunmalı, aynı düzeyde bulunan kavramlar aynı renk ya da şekilde olmalıdır. Kavramlar birbirlerinden kolay ayırt edilebilsin diye ya kutu ya da yuvarlak içine alınmalıdır.

Kavramlar listelendikten sonra kavramlarla ilgili ilişki ve genellemeler listelenmelidir. Haritada yer alan iki kavram arasındaki ilişki gösterilmek isteniyorsa, iki kutu arasına çizgi çizilmelidir. Çünkü ilişkinin yönünü gösteren oklar çok önemlidir. Çizilen bu çizginin üstüne listeden seçilecek olan bir ilişki birkaç kelimeyle

¹⁰ Arends, Richard I., *Classroom Instruction and Management*, New York: The McGraw-Hill Companies, s. 243.

yazılmalıdır. İlişki ve önermeler kutulanmamalı; gerektirmelerle ifade edilmelidir. Her bir ilişki en az bir kavramı ilgilendiren bir önerme olmalıdır. Haritaların değişik bölümlerinde çapraz bağlantılar yer almalıdır. Bu bağlantılar harita içindeki kavramların nasıl sentezlendiğini göstermelidir. Haritaya güçlü bir temeli olan başlık seçilmeli; ayrıca bu başlık öğrencilerin önceki bildiklerini harekete geçirmelidir. İçinde çok kavram ve önermelerin olduğu bir harita öğrencilere fayda vermeyeceği için haritalar basit olmalıdır. Haritalama işi bittikten sonra ufak bir paragrafla çizilen harita özetlenmelidir.

Kavram haritaları çizim şekillerine göre üçe ayrılmıştır: Tamamlanmış ve ilişkilendirilmiş kavram haritaları, tamamlanmış ancak ilişkilendirilmemiş kavram haritaları, tamamlanmamış ve ilişkilendirilmemiş kavram haritaları.¹¹ Ayrıca örümcek, zincir ve hiyerarşik olmak üzere 3 çeşit kavram haritası vardır. Bunların haricinde karma kavram haritaları da görülmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi değişik şekillerde ve farklı amaçlar doğrultusunda çizilen kavram haritaları vardır. Ama şekli ve hangi amaçla çizildiği ne olursa olsun her kavram haritasının; ana bir kavramı, alt kavramları ve ana kavramla alt kavramları birbirine bağlayan bağlantıları vardır.

1.2. Kavram Haritalarının Kullanılış Amaçları

Öğrencilerin bir konu hakkında kapsamlı düşünüp düşünmediklerini, kapsamlı düşünseler bile konu bütünlüğünü nasıl sağladıklarını, fikirleri ve kavramları nasıl ilişkilendirdiklerini anlamak dersin en önemli hedefleri arasındadır. Kavram haritaları, bunları anlamada kullanılacak en iyi yöntemlerdendir. Kavram haritaları, konunun yapısı ve öğrencilerin konu hakkındaki algılarını nasıl ilişkilendirdikleri üzerinde odaklanır.¹²

Kavram haritaları; anlamayı ölçmek, planlama yapmak, kar-

¹¹ Altın, Kamil, *Bilgisayar Destekli Deney Yöntemiyle Kavram Haritası Yönteminin Bazı Bilişsel Süreçler ve Hatırlama Düzeyi Açısından İncelenmesi*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2002, s. 78.

¹² Kabaca, *Orta Öğretim Matematik Eğitiminde Kavram Haritalanması Tekniğinin Cebir Alanında Kullanımı*, s. 28.

maşık kavram veya fikirleri açıklayıp bunların birbirleriyle nasıl ilişkilendirilebileceğini ölçmek, herhangi bir problemi çözmeye hangi işleme başvurulacağını karar vermek, algılamadaki hataları açığa çıkarmak, kapsamlı konuları açıklayarak öğrenmeye yardımcı olmak, düşünceleri mantıklı kalıplara sıralamak, karmaşık yapıları belli bir düzene koymak, beyin fırtınası oluşturmak, öğrencilerin düşünme süreçlerini izlemek, öğrencilerin kavramlar arasındaki bağlantıları nasıl kurduklarını ortaya çıkarmak, öğrencilerin konulara yönelik kavram haritası yapabilmeye becerilerini geliştirmek, öğrencinin bilincinin uyanık olmasını sağlamak, öğrencileri, kavram öğretimi için hazır hale getirmek, kavramlar arasındaki ilişkileri doğru ifade ederek, ön gereklilik temeline uygun şekilde yapılandırmak amacıyla kullanılırlar.

1.3. Kavram Haritalarının Faydaları

Anlamalı öğrenme kuramından yola çıkılarak Novak tarafından hazırlanmış olan kavram haritalarının eğitim programları, öğretmenler ve öğrenciler açısından birçok faydası vardır.

Kavram haritaları; Kavram ve düşünceleri görsel bir biçimde ortaya koyduğu için öğrenmeyi artırır. Pek çok konu için elverişlidir, bireysel farklılıklara hitap eder. Bilgileri sistematize edip somutlaştırır, konuların tutarlı bir şekilde planlanmasına yardımcı olur, bilgi üretimini hızlandırır. Öğretilmesi, öğrenilmesi ve uygulanması kolay ve ekonomiktir, öğrenci-öğretmen iletişiminde olumlu yönde etkiler. Kavramlar arasındaki ilişkilerin tanımlanmasına yardımcı olur. Herhangi bir konuyla ilgili detayların ortaya çıkmasını sağlar. Sınıf içinde canlı bir ortamın oluşmasını sağlar. Öğrenciyi merkeze alıp öğrencinin aktif olmasını sağlar, öğrencilerin konuları anlamlı bir şekilde öğrenmelerine yardımcı olur. Öğrencilerin konu hakkında ne kadar bilgi sahibi olduklarını ve yanlış anlamalarını ortaya çıkarır. Öğrencilerin bilgileri kolay hatırlamasına katkıda bulunur. Yeni problemleri çözmeye ve kavramları sentez etme hususlarında öğrencilere yardımcı olur.

Kavramlar sentez yoluyla birleştirildiği için bilgiler kolay organize olur. Öğrencilerin; kavram haritası hazırlamaları sırasında;

sınıflandırma, zihinde canlandırma, sembolleştirme gibi stratejilerden faydalanmasını sağlar. Öğrencilerin yaratıcılıklarını ön plana çıkarır; problem çözme becerilerini geliştirir. Yeni anlamlar geliştirilmesinde hem öğrencilere hem de öğretmenlere yardımcı olur. Öğrencilerin genel yargılara tümevarım yöntemiyle ulaşmasına imkân tanır. Öğrencilerin kavramlar hakkında ön bilgilerle sahip olmasını sağlar. Öğrencilerin kavramlar arasındaki bağlantıları nasıl kurduklarını ortaya koyar. Konunun dağınık işlenmesini önler, öğretmenlerin konuları etkili bir şekilde anlatmalarına yardımcı olur. Öğretmenlere, konularını planlamada yardımcı olur. Öğretmenin öğrencileri daha kolay değerlendirmesini sağlar, öğrencinin başarısını değerlendirmede öğretmene yardımcı olur. Kavram Haritaları, bilginin öğrencilerin zihinlerinde örgütlenmesini ve geri çağırılmasını kolaylaştırır.¹³

1.4. Kavram Haritalarının Farklı Yerlerde Kullanılması

Hem bireysel çalışmalarda hem de grup çalışmalarında kullanılabilen kavram haritalarından eğitim-öğretim faaliyetlerinin her aşamasında faydalanılabilir. Herhangi bir konuyu ya da üniteyi işlerken birçok yerde kavram haritaları kullanılabilir. Örneğin; konuya hazırlık aşamasında, konuyu araştırma ve açıklama aşamasında veya konu bittikten sonra değerlendirme aşamasında kavram haritalarından faydalanılabilir. Hatta değerlendirme aşamasında kullanılan kavram haritaları sayesinde öğrencinin konuyu ne kadar anladığı da tespit edilmiş olur.

Her aşamada kavram haritası kullanan öğrenciler konular arasındaki bağlantıları da rahatlıkla kurabilir, üniteler arası geçişlerde zorluk çekmezler. Ayrıca hiyerarşik bir şekilde düzenlenen bölüm ve konular daha kolay ve kapsamlı öğrenilirler. Sınıfta herhangi bir konu veya metinle ilgili çizilen kavram haritası, düzeltilmesi için eve ödev olarak da verilebilir. Böylece öğrenciler sınıfta fark etmedikleri yeni bir kelime ya da kavramı evde kavram haritaları-

¹³ Yaman, Havva, *İlköğretim İkinci Kademe Dil Bilgisi Derslerinde Kavram Haritası Tekniğinin Öğrenci Başarısına ve Hatırlamaya Etkisi*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2006, s. 63.

na ekleyip çıkarabilirler. Bunların haricinde kavram haritaları; planlama, yanlışların düzeltilmesi, ileri düzenleyici olarak da kullanılabilir.

1.5. Kavram Haritalarının Din Öğretiminde Kullanımı

Hem bireysel çalışmalarda hem de grup çalışmalarında kullanılabilen kavram haritalarından din öğretimi faaliyetlerinin her aşamasında faydalanılabilir. Bilginin yapısal analizini yapan kavram haritaları herhangi bir konuya ait kavramların grafiksel olarak somutlaştırılmasına yardımcı olur; yani bilgilerin öğrencilerin zihninde görsel olarak düzenlenmesini sağlar. Görsellik ön planda olduğu için de bilgileri ve kavramları akılda tutma kolaylaşır.

Öğrenciler; kavram haritalarını oluştururken uygun bağlantıları bulmak için düşünürler. Ayrıca konunun içeriğini analiz etme gibi zihinsel becerileri de kullanırlar. Çaba sarf ederek, yaparak ve yaşayarak bu haritaları oluşturdukları için öğrenilen bilgiler akıllarında daha uzun süre kalır. Bir konunun ya da olayın ana hatlarıyla topluca gösterilmesini sağlayan kavram haritaları, kavramların birbirleriyle olan ilişkisini neden-sonuç bazında tanımladığı için anlamlı öğrenme de gerçekleşir. Öğrenciler tarafından hazırlandığı zaman, kavram haritaları öğrencileri bir ders konusunda geçen kavramları bulmaya ve onları ilişkilendirmeye zorlamaktadır. Böylece öğrenciler kendi kendilerine ders konularının anlamlı bir biçimde öğrenilmesini gerçekleştirmektedirler.¹⁴

Kavram haritaları dinamik bir yapıya sahiptir. Tecrübe ve bilgisi artan bir öğrenci çizdiği kavram haritalarına yeni kavramlar ekleyebilir. Öğrencilerdeki mevcut kavramlar, yeni fikir ve kavramlarla bütünleşerek öğrencilerin yeni bilgileri edinmelerine katkı sağlar. Sahip olduğu önceki kavramlara yenisini ekleyen öğrenci, artık bilgiyi nasıl yapılandıracağını da öğrenir.

Din öğretiminde en temel amaçlardan birisi, öğrencinin din ve ahlaka ait değerleri kazanmasıdır. Bu amaca ulaşmayı sağlayacak

¹⁴ Barut, Özlem, *İlköğretim 7. Sınıf Fen Bilgisi Konularının Kavram Haritaları ile Öğretilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006, s. 21.

olan öğretim materyallerinin başında ders kitabı ve orada yer alan konu anlatımları gelir. Bu düz anlatımı hem daha kolay anlaşılabilir ve öğrenilebilir, hem de daha eğlenceli hale getirerek kazanımlarını arttırmak isteyen öğretmen; önce metindeki ana fikri tespit etmelidir. Daha sonra önemli kavramları, kelimeleri tespit ederek, yardımcı ana fikirleri bulmalı ve bunların asıl ana fikirle ilgisini ortaya koymalıdır. Son olarak, bulunan kelimeler ve kavramlar çeşitli tekniklerle görselleştirilmelidir.¹⁵ Din öğretiminin temel yapısı gereği var olan, anlamı tam olarak bilinmeyen kelimeler-kavramlar veya soyut kelimeler-kavramlar farklı yöntemlerle kazandırılabilir.

Bilgi vermeye dayalı metinlerin anlaşılması iki unsurla yakından ilgilidir: Bunların ilki metinlerdeki ana fikirlerin, kavramların, kelimelerin tanınması, ikincisi de yardımcı kelime ve kavramların tanınmasıdır.¹⁶ Bilgi vermeye dayalı din öğretimi metinlerin daha anlaşılır ve kolay öğrenilebilir olması için öncelikle; metinlerdeki ana fikirlerin, kavramların, kelimelerin tanınması, sonra yardımcı kelime ve kavramların tanınması gereklidir.

Kavram haritaları anlamı bilinmeyen veya soyut kelime ve kavramların anlaşılmasında en önemli yöntem ve tekniklerdendir. Bilimsel bilginin oluşmasında önemli bir yenilik olan kavram haritaları öğrenmeyi de artırır. Çünkü bu teknikte bilgiler, kapsamlı bir şekilde somutlaştırılmıştır. Bu nedenle din öğretiminde kullanıldığında önemli kazanımlar elde edilmesinde etkilidir.

Buna göre Din öğretiminde kavram haritaları kullanıldığında;

1. Herhangi bir metne göre daha az kelime içerir.
2. Metinlerdeki soyut ifadeleri anlaşılır hale getirir.
3. Anlatımın yapı taşlarını oluşturan kelimelerin ve bunlara yüklenen anlamların daha iyi anlaşılmasını sağlar.
4. Öğrencilerin konuyu anlamakta güçlük çektiği uzun cümleleri daha derli toplu bir hale getirir.

¹⁵ Akyol, Hayati, *Yeni Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri*, Ankara: Kök Yayıncılık, 2006, s. 160.

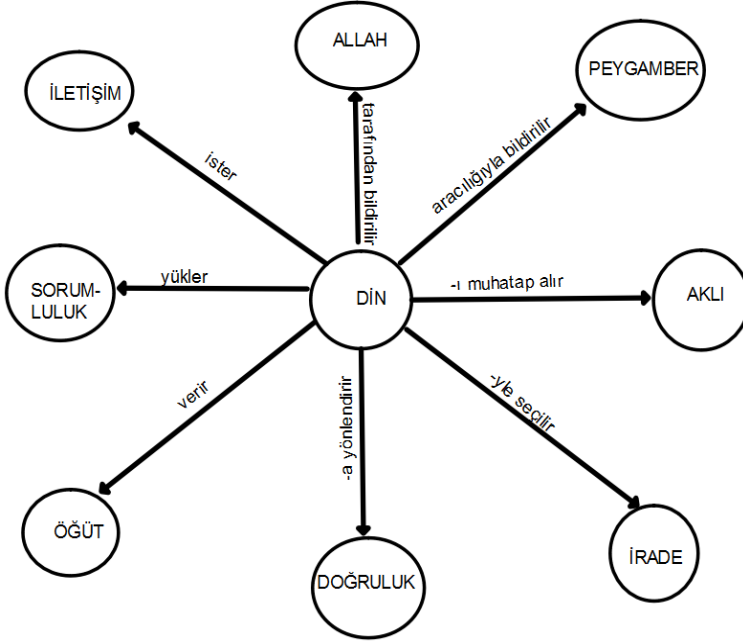
¹⁶ Akyol, *Yeni Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri*, s. 160.

5. Öğrencilerin, kavramlar arasında bağlantı kurarak konunun ana düşüncesini ortaya çıkarmalarını sağlar.
6. Öğrencinin zihninde oluşabilecek kargaşaları önler.
7. Öğrencilerin konuyu kolay kavramalarını ve akıllarında daha uzun süre tutabilmelerini sağlar.

Günümüzde çok sık kullanılmayan kavram haritası yönteminin, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde kullanılmasının verimi arttıracığı ortadadır. Özellikle zor anlaşılan soyut kavramların öğretilmesinde bu yöntemin kullanılması önerilir. Bu çerçevede; aşağıda lise birinci sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ünitesinde açılımları ve öğrenci kazanımları çerçevesinde kullanılacak kavram haritaları verilmiştir:

2. Kavram Haritaları

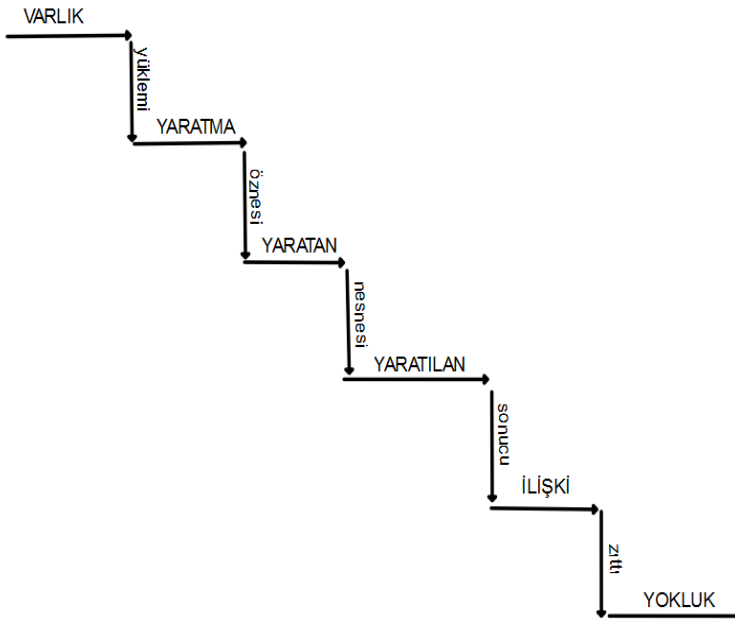
Kavram Haritası 1:

Bu kavram haritası ile; insan din etkileşiminde önemli olan temel kavramları ortaya koymak, bu çerçevede öğrencinin zihninde bu ilişkiyi belirleyen kavramların kazanılmasını sağlamak he-

deflenmiştir. Bu çerçevede; dinde tek hüküm koyucunun Allah olduğu noktasına yapılan vurgu ile Allah'a iman konusuna hazırlık yapılabilir ve insanın dinde hüküm koyma kaynağı olamayacağı belirtilir. Bununla beraber sahip olduğu akıl, irade gibi özellikler ile insanın evrende çok önemli bir konuma sahip olduğuna vurgu yapılarak, dinde Yaratıcıya muhatap olduğu ve dini doğru anlama ve yaşama noktasında kendisine düşen görevlere değinilebilir.

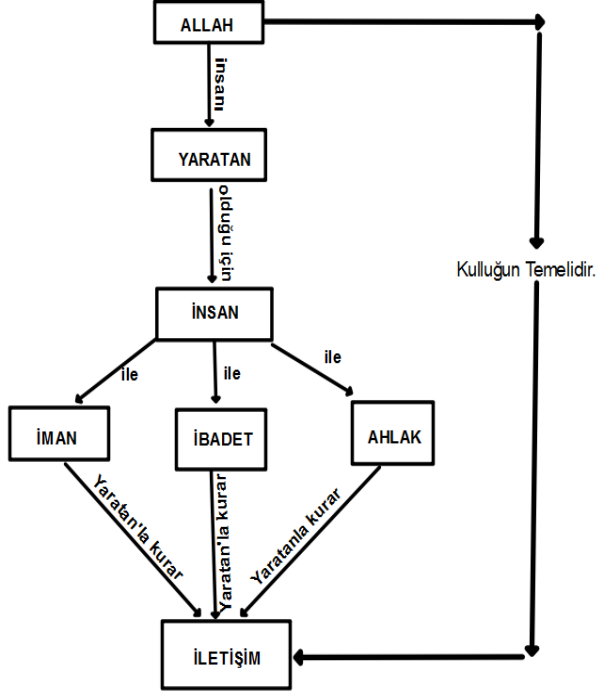
Kavram Haritası 2:

Bu kavram haritası ile; varlık-yokluk ilişkisinde öğrencinin günlük hayattan ya da Türkçe dersinde kullandığı dilbilgisi ile ilgili kavramları kullanarak, varlığın bir nedene bağlı olarak var olduğu gerçeğini anlaması; bu çerçevede var olan ile var eden arasında olması gereken ilişkiyi kavraması hedeflenmiştir. Bu ilişki ifade edilirken, insanın var olabilmesi için bir var eden olması gerektiğini anlaması, buna göre, insanın doğasında var edene dönük bir tabiatın olduğu gerçeğine vurgu yapılabilir. Bu anlamda; "fıtrat" kavramı üzerinde durularak bu İlâhi tabiat açıklanabilir ve

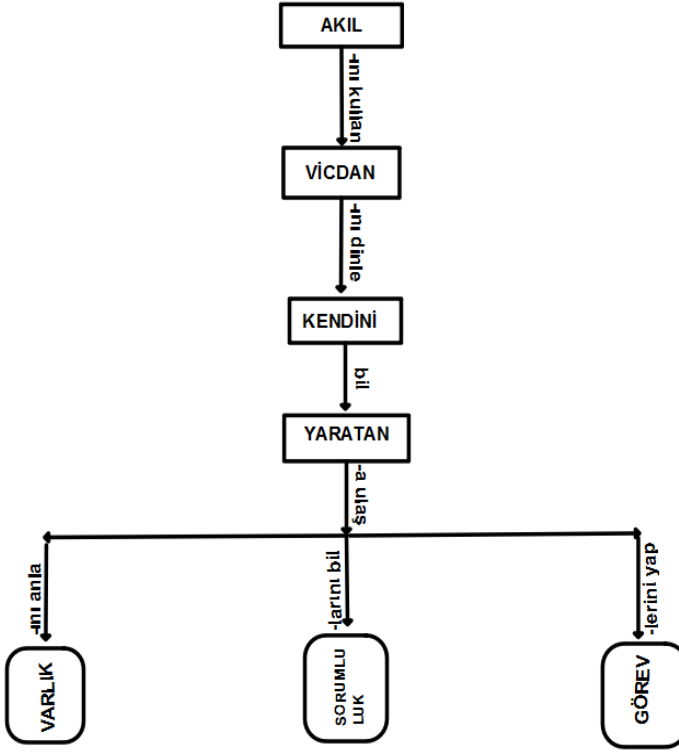
insanın diğer varlıklardan ayıran üstünlükleri açıklanabilir.

Kavram Haritası 3:

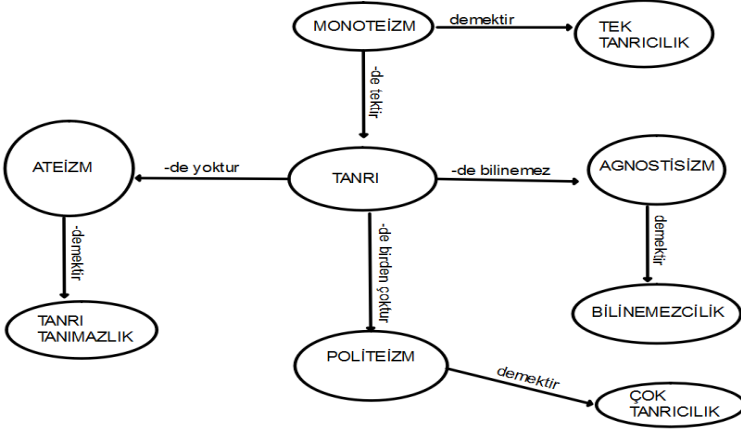
Bu kavram haritası ile dinin insan hayatındaki yeri ve önemi başlığını açıklarken ya da Allah-insan ilişkisini “yaratma” kavramı çerçevesinde açıklarken, bireye bu ilişkinin yönünün Yaratıcı’dan yaratılana doğru olduğunu kavratmak hedeflenmiştir. Bu ilişkide birey yani yaratılan zorunlu olarak Yaratıcı’ya karşılık vermelidir. Konu ele alınırken öğretmen; bu zorunlu ilişkinin temelini sevgiye dayanması gerektiğini mutlaka işlemelidir. Daha sonra öğretmen, dinin temel unsurları olan; iman, ibadet ve ahlak kavramlarının bu iletişimin temel unsurları olduğunu anlatmalıdır.

Kavram Haritası 4:

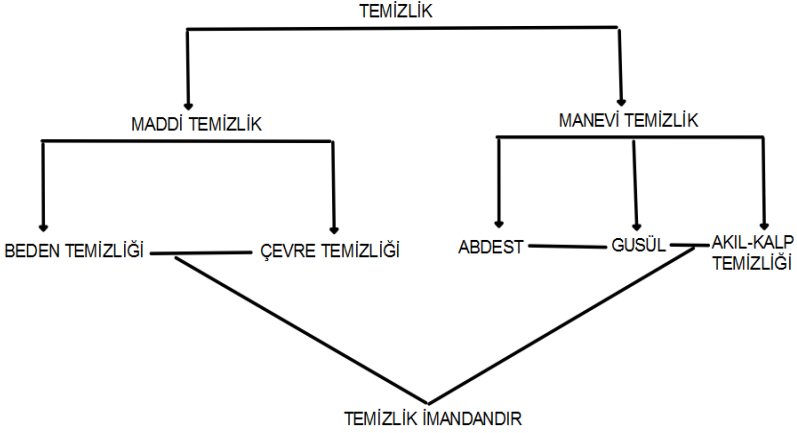
Bu kavram haritasında; insan-din ilişkisinde dinin özellikle bireyin aklını ve vicdanını (gönlünü) hedef alarak, insanın kendini, hayatı ve evreni anlaması gerektiğini kavraması amaçlanmıştır. Bu çerçevede konu ele alınırken öğrenciye dinin akıl işi olduğu mutlaka anlatılmalı, bilinçli bir inanır olmanın önemine vurgu yapılmalıdır. Ayrıca inanır olmanın iyi bir insan olma görevi olduğu vurgusu da çok önemlidir.

Kavram Haritası 5:

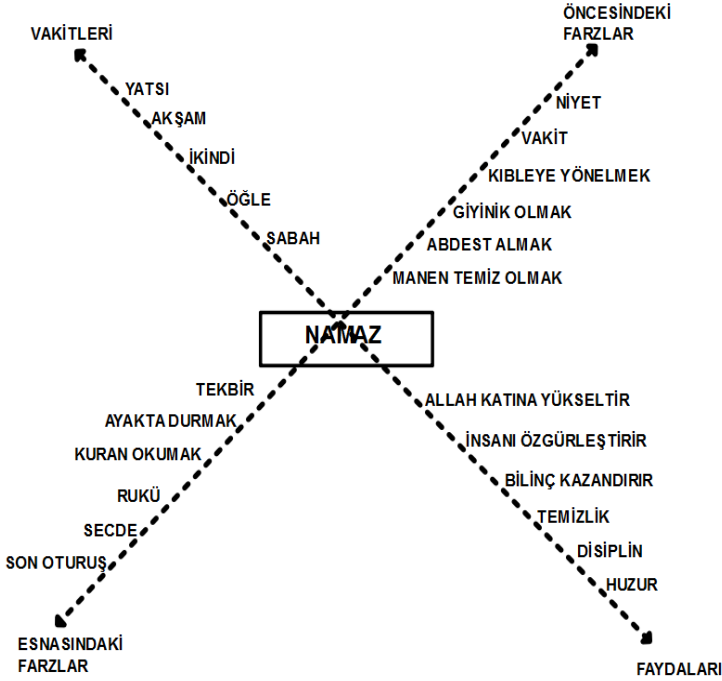
Bu kavram haritası ile, inanmanın çeşitli biçimleri başlığındaki kavramlar, anlamları ve kavramlar arasındaki ilişkileri kazandırmak hedeflenmiştir.

Kavram Haritası 6:

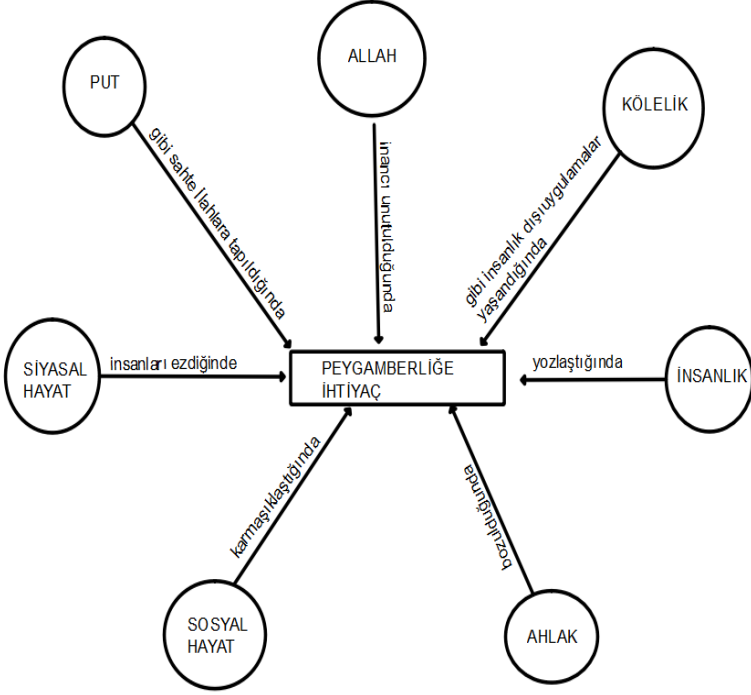
Bu kavram haritası; temizlik kavramını, maddi ve manevi temizlik ilişkisi içerisinde açıklamayı hedeflemiştir. Bu bağlamda; öğretmen, temizlik kavramının sadece somut bir kavram olmadığını, hatta imanla ilişkilendirdiğimiz temizliğin doğru bir insan olarak yaşamak olduğunu mutlaka vurgulamalıdır.

Kavram Haritası 7:

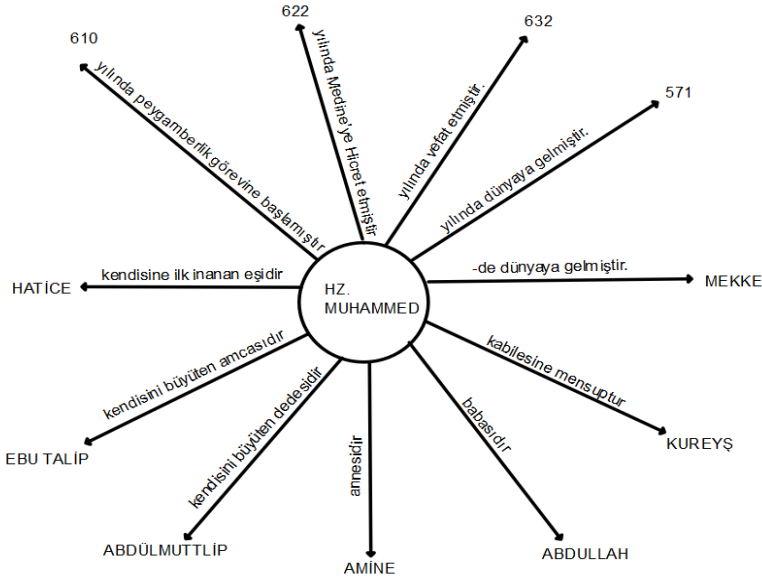
Bu kavram haritası; İslam dininin temel ibadeti olarak namaz ibadeti ile ilgili kavramları; namaz öncesinde yapılması gereken namaza hazırlık için gerekli olan farzlar, namaz esnasında yapılması gereken, namazı tanımlayan hareketleri içeren farzlar, namaz vakitleri, namazın bireye kazandırması gereken davranışları bir bütünlük içerisinde ele almayı ve öğrenciye kazandırmayı hedeflemiştir. Öğretmen konuyu ele alırken, harita başlıklar arasındaki ilişkiler vurgulanarak anlatılmalıdır. Örneğin; namaz öncesindeki abdest şartı ile namazın bireye temizlik alışkanlığı kazandırması ilişkisinde olduğu gibi.

Kavram Haritası 8:

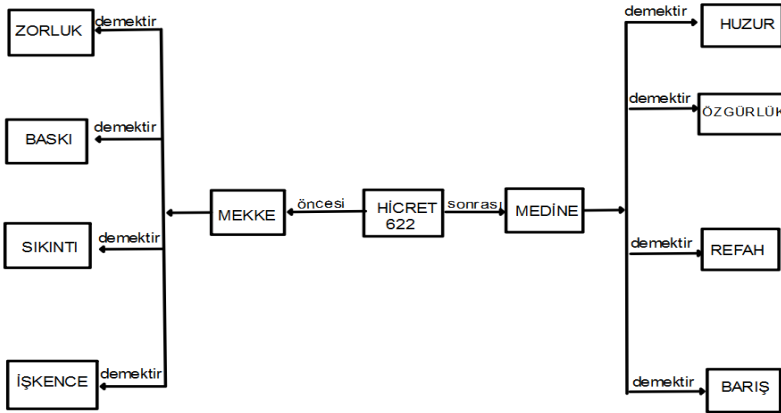
Kavram haritası; Allah-insan iletişiminde insanlar arasından seçilen bir elçinin olması gerektiğini, "peygamberlere neden ihtiyaç duyulur?" sorusuna, bu elçiye hangi zamanlarda ya da hangi şartlarda, neden ihtiyaç duyulduğunu açıklayarak cevap verebilmeyi hedeflemektedir. Konu ele alınırken özellikle Hz. Muhammed'in doğduğu ortam, Peygamberimiz öncesi Arap toplumunun yaşantısı anlatılmalı, cahiliye toplumu ile İslam'ın ortaya koymak istediği toplum arasındaki ilişki karşılaştırılmalı olarak verilmelidir. Bu ilişkide dinin emir ve yasaklarının nasıl yepyeni bir toplum yaratmak istediği vurgusuyla beraber, günümüz toplumlarının bu İslamî niteliklere olan ihtiyacına özellikle değinilmelidir.

Kavram Haritası 9:

Hz. Muhammed Peygamberin hayatına dair önemli; kişi, yer, zaman ve olayların belirtildiği harita; bir bakışta peygamberin hayatına ilişkin bilgi kazandırmayı hedeflemektedir.

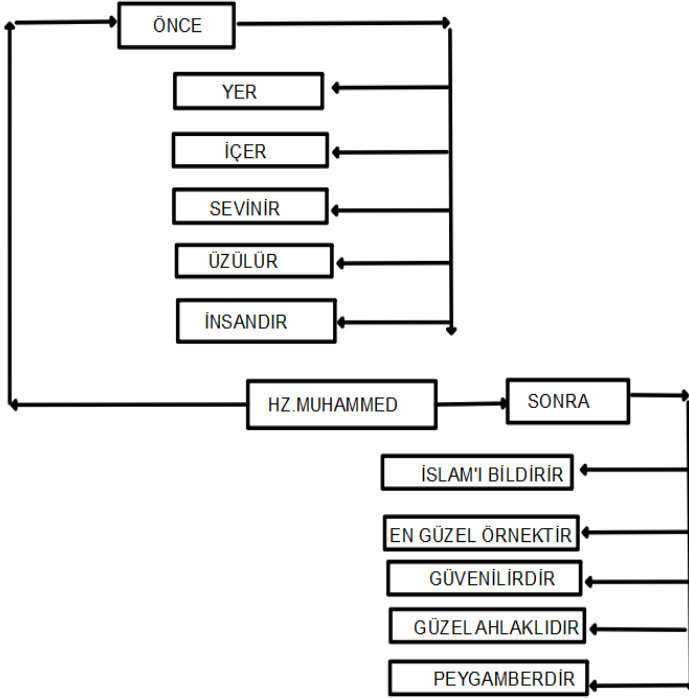
Kavram Haritası 10:

Bu kavram haritası; Hz. Muhammed Peygamberin hayatı başlığında Mekke dönemi ile Hicret sonrası Medine döneminin genel özelliklerini kazandırmayı hedeflemektedir. Konu ele alınırken;

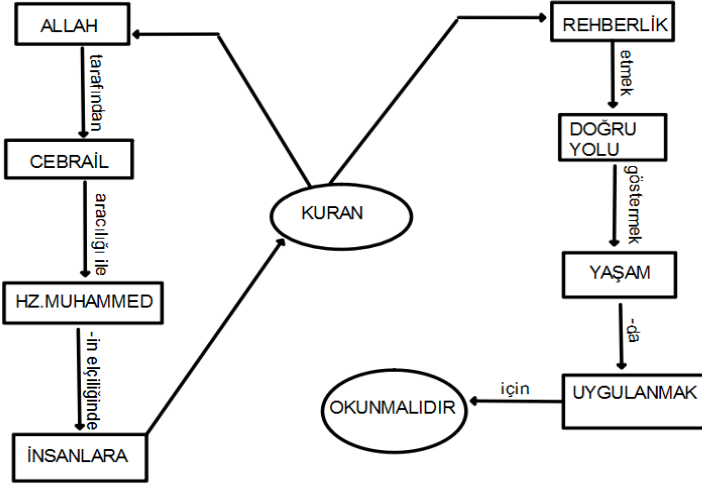
Mekke döneminin temel özelliğinin zorluk ve sıkıntı olduğu, verilecek örneklerle anlatılmalı, hicreti doğuran nedenler üzerinde durulmalıdır. Hem Mekke dönemi hem de Medine dönemi olayları tarihsel seyri içerisinde ele alınmalıdır.

Kavram Haritası 11:

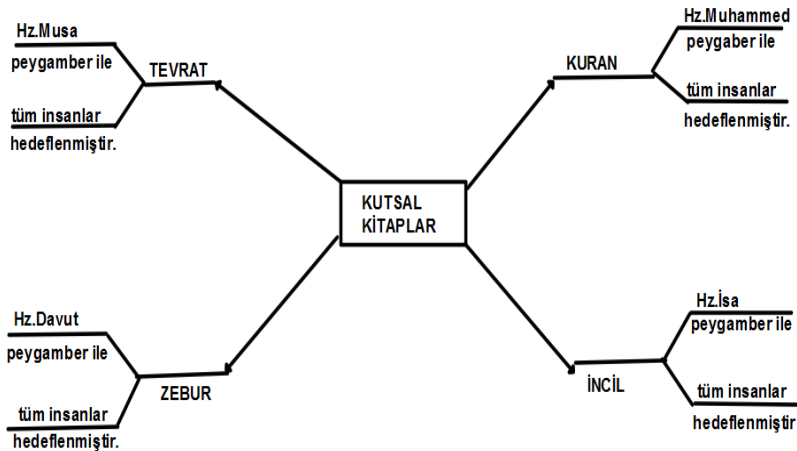
Kavram haritası; tüm peygamberler gibi Hz. Muhammed peygamberimizin hem insanî yönünü hem de peygamberlik yönünü vurgulamaktadır. Konu ele alınırken, mutlaka peygamberlerin her şeyden önce insan oldukları noktasına vurgu yapılmalıdır. Bu durumun dinin kolayca anlaşılması için bir zorunluluk olduğu düşüncesi verilmelidir. Sonrasında, Hz. Muhammed ve tüm elçilerin bir peygamber olduğu ve insanlar için en güzel örnek olmalarına değinilmelidir. Bu arada dinin doğru anlaşılması açısından peygamberin doğru örnek alınması gerekliliği mutlaka vurgulanmalıdır. Özellikle, sadece dış görünüş ya da şeklen örnek almanın eksikliği vurgusuyla beraber, gerçek örnekliğin O'nun ahlakını ve yaşam biçimini kazanmak olduğu vurgusu yapılmalıdır.

Kavram Haritası 12:

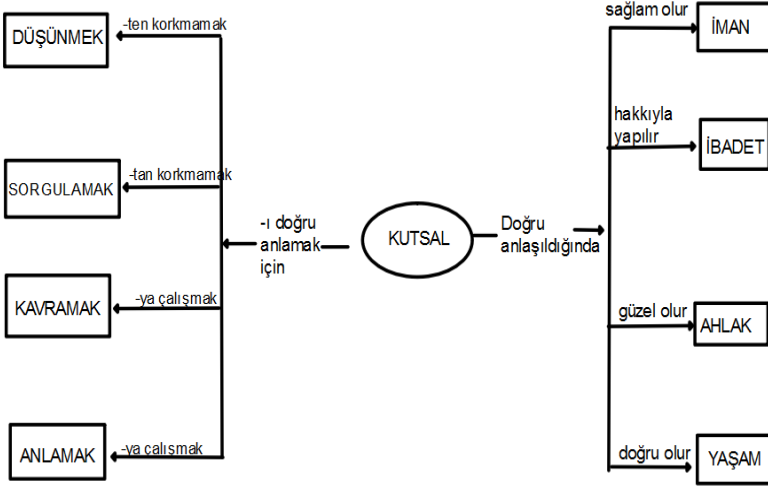
Bu kavram haritası ile Kuran'ın Allah sözü olduğunu ve insanlara rehberlik etmek için varlığını kavratmak hedeflenmektedir. Bu amaçla öğretmen öncelikle Kuran'ın indiriliş süreci hakkında bilgiler verir, sonra Kuran'ın iyi bir dindar ve iyi bir insan olmak için rehber kitap olma özelliğine değinir. Konu ele alınırken, Kuran'ın bireyin anlayacağı şekilde okuması ve anlaması için bildirildiğine mutlaka değinilmelidir.

Kavram Haritası 13:

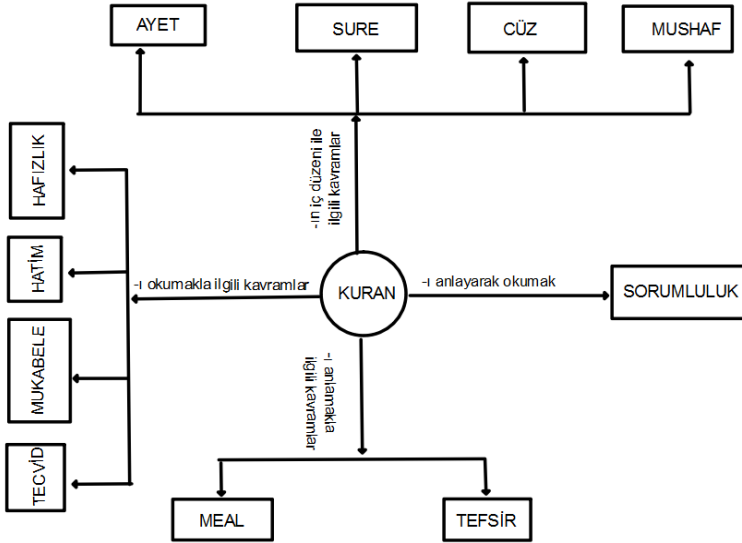
Kutsal Kitaplar ve Peygamberlerini ele alan kavram haritası, aslı değişmemiş halleriyle tüm Kutsal Kitapların ve tüm peygamberlerin, Allah tarafından bildirildiğini ve tüm insanlığa gönderildiklerini kavratmayı hedeflemektedir. Konu ele alınırken Kuran'ın diğer tüm Kutsal Kitapları kapsadığına değinilmelidir.

Kavram Haritası 14:

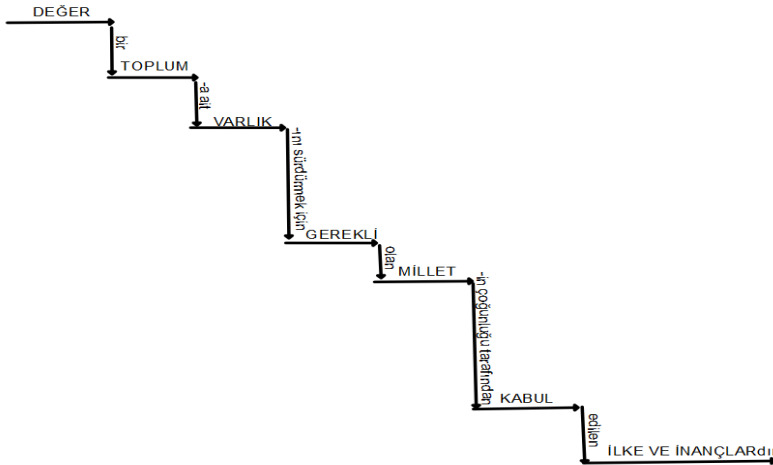
Bu kavram haritası ile insan ile kutsal kavramı arasındaki ilişkiyi, kutsalın insan hayatındaki önemini doğru anlaşılması gerekliliğini, üzerinde düşünülmesi gerekliliğini kavratmak hedeflenmiştir. Konu ele alınırken özellikle, kutsal ile dinin temel unsurları diyebileceğimiz; iman, ibadet, ahlak ve doğru yaşam ilişkisine mutlaka değinilmeli ve bireyin hayatı boyunca kutsal değerlerle olan ilişkisini nasıl kurgulaması gerektiği algısı kazandırılmalıdır.

Kavram Haritası 15:

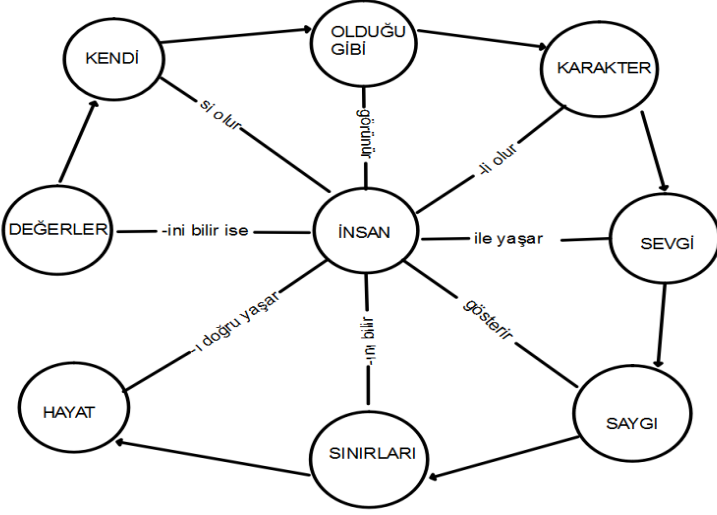
Bu kavram haritası ile Kuran'ı Kerim ile ilgili temel kavramları kazandırmak hedeflenmiştir. Bu çerçevede konu ele alınırken; Kuran'ı okumakla, anlamakla ve Kuran'ın içi düzeni ile ilgili kavramlar verilir ve özellikle Kuran'ın anlaşılmasına vurgu yapılır.

Kavram Haritası 16:

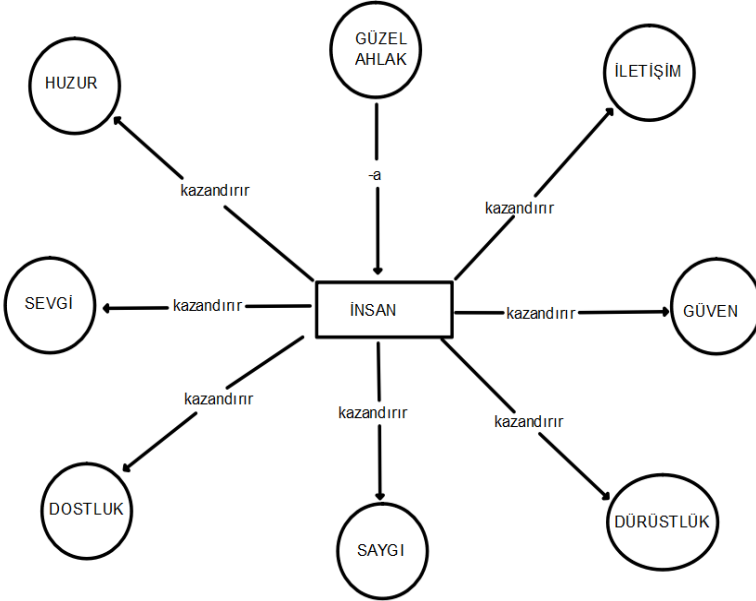
Kavram haritası, değer tanımı, değerlerin birey ve toplum için önemini ve gerekliliğini kazandırmayı hedeflemektedir.

Kavram Haritası 17:

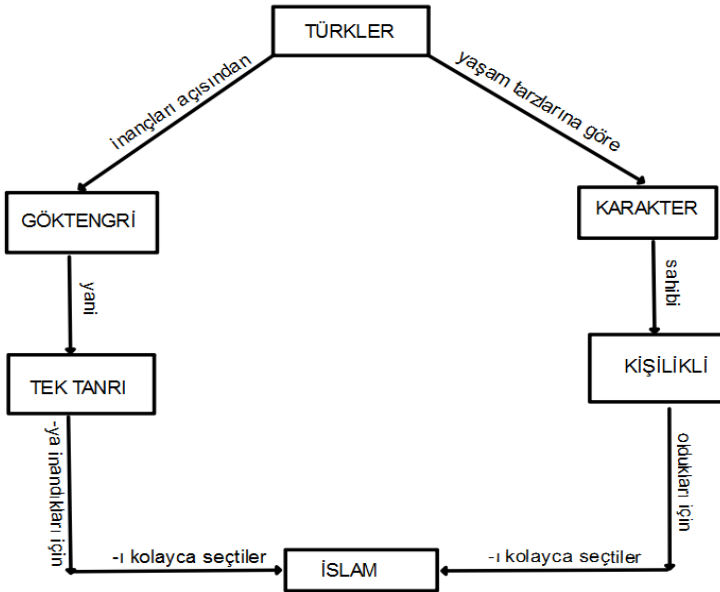
Bu kavram haritası ile, değerlerini bilmek ile insanın sahip olması gereken güzel nitelikler arasındaki ilişkiyi kavratmak hedeflenmiştir. Konu ele alınırken iyi bir dindar olmak ile karakterli bir hayat sürmek arasındaki paralel ilişki mutlaka verilmelidir.

Kavram Haritası 18:

Kavram haritası ile güzel ahlak sahibi insanların kazanacakları insanî nitelikleri kavratmak hedeflenmiştir. Konu ele alınırken özellikle, güzel ahlak sahibi olmanın kazandıracacağı kazanımların aynı zamanda dinin insanlardan beklediği davranışlar olduğu gerçeği vurgulanmalıdır. Bu kazanımların bir görev bilinci ile kazanılması ve tüm yaşam boyunca davranışa dönüştürülmesi bilinci aşılmalı çalışılmalıdır.

Kavram Haritası 19:

Kavram haritası ile, Türklerin İslam dinini kabul etmeleri ile İslam öncesi inanışları ve yaşam biçimleri arasındaki ilişkiyi kavratmak hedeflenmiştir. Konu ele alınırken özellikle, Türklerin İslam dinini kabul etmelerinde eski "Gök Tengri" inanışlarının ve İslam'ın Türklerin yaşam biçimlerine uygunluğu vurgulanmalıdır.

Sonuç

Bireysel çalışmalarda ve grup çalışmalarında kullanılabilen kavram haritaları din öğretimi faaliyetlerinin her aşamasında kullanılabilir. Bilginin yapısal analizini yapan kavram haritaları herhangi bir konuya ait kavramların grafiksel olarak somutlaştırılma-

sına yardımcı olur; yani bilgilerin öğrencilerin zihninde görsel olarak düzenlenmesini sağlar. Bu şekilde görsellik ön planda olduğu için bilgileri ve kavramları akılda tutma kolaylaşır. Bir konunun ya da olayın ana hatlarıyla topluca gösterilmesini sağlayan kavram haritaları, kavramların birbirleriyle olan ilişkisini neden-sonuç ilişkisinde tanımladığı için anlamlı öğrenme de gerçekleşir.

Din öğretiminin temel yapısı gereği var olan, anlamı tam olarak bilinmeyen kelimeler-kavramlar veya soyut kelimeler-kavramlar kavram haritaları kullanma yöntemi ile kazandırılabilir. İşte bu çalışma bu amaçla; 9.sınıf ünite açılımlarına ait kavram haritalarını içermekte ve bu anlamda alana hizmet etmektedir.

Kaynaklar

- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
- Akyol, Hayati, *Yeni Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri*, Ankara: Kök Yayıncılık, 2006.
- Altın, Kamil, *Bilgisayar Destekli Deney Yöntemiyle Kavram Haritası Yönteminin Bazı Bilişsel Süreçler ve Hatırlama Düzeyi Açısından İncelenmesi*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2002.
- Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Ankara: Nobel Yayınları, 2005.
- Barut, Özlem, *İlköğretim 7. Sınıf Fen Bilgisi Konularının Kavram Haritaları ile Öğretilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006.
- Dumanlı, Elif, *Kavram Haritalarının Erişim ve Kalıcılığa Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Kabaca, Tolga, *Orta Öğretim Matematik Eğitiminde Kavram Haritalanması Tekniğinin Cebir Alanında Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2002.
- Karapür, İbrahim, *Van'daki Liselerde Olasılık Öğretiminde Görülen Kavram Yanılgıları*, Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2002.

- Novak, Joseph D., *Learning Creating and Using Knowledge*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1998.
- Arends, Richard I., *Classroom Instruction and Management*, New York: The Mc Graw-Hill Companies.
- Tosun, Cemal ve Doğan, Recai, *Din Öğretiminde Kavram Haritalarının Kullanılışı*, Ankara: Öğreti Yayınları, 2005.
- Yaman, Havva, *İlköğretim İkinci Kademe Dil Bilgisi Derslerinde Kavram Haritası Tekniğinin Öğrenci Başarısına ve Hatırlamaya Etkisi*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2006.